

Крайнова Л.В., Залозна А.С.

Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕКОЛОГО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена уточненню психолого-педагогічних умов еколого-професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, виходячи із сучасних кризових реалій екологічного стану країни. При цьому особливу увагу надано формуванню системи морально-екологічних цінностей, екологічної мотивації поведінки майбутніх вихователів та екологічності як необхідної властивості особистості. Проаналізовано поняття «екологічність» по відношенню до особистісних характеристик педагога. Екологічність трактується як складова педагогічної культури педагога-дошкільника. Необхідність формування екологічної особистості вихователя обґрунтовується результатами багаторічного діагностичного обстеження. Сформульовано можливі шляхи підвищення якості професійної підготовки. Серед них актуальний зв'язок з практикою екологічного виховання дітей на основі використання інноваційних технологій, зокрема екологічних проєктів. В статті наголошується про необхідність розвитку суб'єктності майбутнього педагога за умов психологічної підтримки, в основі якої лежить екологічність у ставленні до нього.

Ключові слова: екологічна культура, еколого-професійна підготовка, екологічне виховання, екологічність, психолого-педагогічні умови.

Krainova Liubov, Zalozna Alona
Donbass State Pedagogical University

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ENVIRONMENTAL- PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION

Summary. The article is devoted to clarification of psychological and pedagogical conditions of ecological and professional training of future specialists of preschool education, based on the current crisis realities of the ecological state of the country. Special attention was paid to the formation of a system of moral and environmental values, environmental motivation for the behavior of future caregivers and environmental friendliness as a necessary personality trait. The concept of "ecological" in relation to the personal characteristics of the teacher is analyzed. Ecology is interpreted as part of the pedagogical culture of the preschool teacher. The necessity of formation of ecological personality of the tutor is substantiated by the results of long-term diagnostic examination of students. Ecological and vocational training should take into account individual peculiarities of attitude to nature in order to improve the quality of methodological preparation for work with children. Possible ways of improving the quality of vocational training are formulated. A very important prerequisite for forming an educator's environmental personality is the development of a motivational sphere for enhancing the conscious desire for one's own professional growth. This is possible when using methods that contribute to the emotional saturation of the educational process: watching movies, excursions to the natural centers of the native land, information enhancement of pedagogical influence of threatening, striking facts from the life of nature, development of ecocentric ecological consciousness, ecological thinking. This is possible when performing research tasks, in-depth study of the nature of Ukraine and the region. Students prepare presentations, take part in the inter-regional scientific-practical conference "Kovilovy Step", write essays on philosophical and natural subjects. Among the pedagogical conditions that influence the development of environmental friendliness of future educators, it is also important to keep in touch with the practice of environmental education of children through the use of innovative technologies, in particular environmental projects. It should be emphasized that the success of ecological formation depends on the ecological nature in the organization of the educational process, psychological and pedagogical support of creative behavior and the development of the subjectivity of the future teacher.

Keywords: ecological culture, ecological and vocational training, ecological education, ecology, psychological and pedagogical conditions.

Постановка проблеми. У зв'язку з глобальною проблемою подолання екологічної кризи в наш час кожна країна стикається зі спільними для всіх і специфічними регіональними негативними ситуаціями екологічного характеру. Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що в Україні склалася вкрай загрозлива екологічна ситуація. Практично мова йде про «зону екологічного лиха», в яку перетворився край з оптимальними природними умовами і значним рекреаційним потенціалом. Деградаційні процеси у природному довкіллі мають місце і у Донецькому регіоні. Від екологічної кризи потерпають і люди, і природні осередки: сільськогосподарські угіддя, водні біоценози, луки, ліси тощо.

Аналіз причин екологічної кризи приводить учених до думки про необхідність підвищувати рівень екологічної культури громадян. Від їхньої екологічної свідомості, цінностей і культури залежать якість і безпека виробничих процесів і життєвого середовища, використання природних ресурсів, тривалість життя людства як цивілізації [1]. Вчені вказують, що в наш час збільшився розрив між культурою природничо-науковою та гуманітарною. А як відомо, гуманітарна культура може примусити сучасну людину приборкати свій егоїзм, подолати протиріччя між космічною могутністю людини та її локальним егоїстичним споживацьким мисленням за умови змістового наповнення гуманітарної сфери

екологічними смислами. Формування культури поведінки на основі природозахисного мислення має важливе життєстверджуюче значення. Виникає дуже важлива проблема усвідомлення людиною власної екологічної поведінки, своєї ролі у збереженні природного довкілля. Вчені підкреслюють особливу гуманістичну функцію екологічної науки. Екологічна проблематика в наш час тісно переплетена з етичними проблемами. Процес екологічної освіти та виховання повинен бути неперервним: починатися у дитинстві і продовжуватися все життя. Успішність цього процесу напряду залежить від рівня еколого-професійної підготовки тих педагогів, які формують екологічні цінності молоді.

Дошкільний вік – найважливіший етап у становленні екологічного світогляду людини, передбачає створення передумов гуманної взаємодії із природним довкіллям, тому потрібно саме з цього віку формувати знання про природу. Дошкільна педагогічна наука все більшу увагу приділяє екологічному вихованню, яке передбачає формування у дітей свідомого розуміння проблеми взаємодії людини та природи і відрізняється від традиційного ознайомлення дошкільників з природою. Ця комплексна та багатопланова проблема розглядається багатьма педагогами та екологами у наш час. Однак її актуальність залишається великою на сучасному етапі розвитку суспільства. На наш погляд, успішність її вирішення у першу чергу залежить від еколого-професійної готовності вихователів, які виступають для дітей носіями екологічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до здійснення екологічного виховання дітей цікавила багатьох педагогів-дослідників. Ми звернулися до праць Н. Лисенко [4], С. Ніколаєвої [5], І. Трубник [3]. Серед показників готовності майбутніх педагогів до роботи з дітьми розглядаються: природничу підготовку, пізнавальні цікавості до світу природи; світоглядні ціннісні позиції; високий рівень екологічної культури, спроможність виступити прикладом екологічно доцільної поведінки для дітей і їхніх батьків; мотиваційна готовність до здійснення екологічної освіти дітей, щире бажання покращити екологічну ситуацію у рідному краї, громадянська активність екологічного спрямування. Слід відзначити, що ставлення до природи самого педагога, характеристика з цієї точки зору особистості самого педагога, не було поза увагою дослідників. На перший план при цьому виступала необхідність бути прикладом у ставленні до природи для своїх вихованців. В наш час особистісна складова у професійній підготовці помітно зростає.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи різні сторони підготовки майбутніх вихователів та аналізуючи якість такої підготовки на практиці, ми звернули увагу на таке особистісне утворення, яке ми визначили як «екологічність» у ставленні до природи і соціуму. Вважаємо, що в умовах загострення екологічної кризи ця властивість особистості є дуже важливою, особливо, для педагога. В існуючих публікаціях ця проблема не знаходить ґрунтового опрацювання. В той же

час її вивчення дозволить уточнити психолого-педагогічні умови успішної еколого-професійної підготовки.

Формулювання цілей статті – розглянути та уточнити психолого-педагогічні умови еколого-професійної підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки особливого значення набуває проблема набуття майбутніми педагогами особистісного творчого потенціалу, який може бути задіяний педагогами з перших днів перебування на робочому місці після закінчення вишу. Адже практика свідчить, що майбутні фахівці не завжди налаштовані на використання набутих знань та вмінь. Почасти вони не усвідомлюють наявності зв'язку між наукою і практикою, стверджуючи, що на роботі «все не так, як їх вчили». Це свідчить про серйозні проблеми щодо готовності до здійснення професійних обов'язків. Наші спостереження свідчать про наявність цих проблем і щодо еколого-професійної підготовки.

В наш час вища дошкільна педагогічна освіта знаходиться на шляху реформ, пошуку нових підходів у підготовці фахівців, формування сучасного педагогічного світогляду. В плані еколого-професійної підготовки це глибоке розуміння екологічних проблем, обізнаність у природних умовах, фауні і флорі рідного краю, активна професійна позиція щодо здійснення екологічної освіти і виховання дошкільників. За основу експериментальної системи роботи ми спиралися на потребу суспільства у формуванні активного суб'єкта власного професійного становлення, свідомого творця своєї долі, усвідомлення причетності до життя на планеті та відповідальності за нього, здатності успішно впливати на результат становлення екологічної особистості дошкільника. Розвиток суб'єктності особистості був предметом уваги багатьох дослідників, зокрема С. Бондаревської, О. Леонтєва, Н. Лисенко, С. Ніколаєвої та ін. [3; 4; 5].

Все вищезгадане вимагає від педагога не тільки природничої компетенції, хоча вона є дуже важливою основою методичної підготовки майбутнього вихователя, але й глибокої уваги до особистості студента, його людських якостей (високодуховні мотиви ставлення до природи, екоцентричний тип свідомості, усвідомлення «ноосферних обов'язків» сучасної людини, поведінка на основі екологічної ідеології тощо).

Хочемо звернути особливу увагу на таку важливу властивість людської особистості, без якої неможлива гармонія у стосунках між людиною, природою і соціумом, як «екологічність». Аналіз наявних джерел засвідчив, що дана дефініція знаходиться на стадії вивчення, а екологічність розглядається з різних позицій. Можна стверджувати, що екологічність може бути зовнішня і внутрішня. Зовнішня пов'язана з процесом і результатом діяльності і поведінки. Зовнішня екологічність – це відповідність чи невідповідність мети діяльності іншим цілям та обставинам, що супроводжують шлях до здійснення мети. Коли здійснення мети призвело до позитивних відчуттів, душевного піднесення, радісних переживань

від життєвих змін, то нововведення пройшли перевірку на екологічність. На наш погляд, це доволі одностороннє судження, бо ж все, що роблять люди, тим чи іншим чином впливає на довкілля, і тільки внутрішнє відчуття не може слугувати орієнтиром екологічності. Екологічність сучасних проектів є необхідною умовою їх здійснення.

У своєму визначенні екологічності ми виходили із розуміння, що екологічний – це такий, що не має негативних наслідків по відношенню до природи, живих істот і людей. Наука екологія піклується про цілісність взаємозв'язків між живою істотою і середовищем мешкання. Екологічно – це бережно по відношенню до існуючого у природі. Тож екологічність – це піклування про підтримку природної гармонії, прагнення не порушити нічого, що вважається природним.

Внутрішня екологічність – врівноваженість взаємозв'язків між особистістю та її думками, поведінкою, здібностями. Екологічність розглядається як складова загальної культури, як важливий показник психологічної культури особистості. Цікавим, на наш погляд, є трактування екологічності Г. Ільїним, який саме з екологічності особистості пропонує почати вирішення екологічних проблем, тобто почати із себе. Сформувавши екологічність неможливо без уваги до такого особистісного утворення як совість. Де є совість, там є екологічність [2]. Екологічність для нас виступає як показник успішності еколого-професійної підготовки майбутнього вихователя. Отже, під екологічністю особистості педагога розуміємо його властивість, здатність у будь-яких життєвих обставинах керуватися нормами гуманного ставлення до природного довкілля, виходячи із сучасних наукових досліджень прораховувати наслідки необережного, неухважного поводження у природі та соціумі та попереджати їх, бути прикладом для оточуючих у ставленні до природи, до всіх проявів життя на основі усвідомлення своїх еколого-професійних обов'язків. Можна сказати, що екологічність – це певна внутрішня налаштованість особистості на гармонійне існування у світі, що проявляється у наповненості життя людини: і приватного, і професійного, екологічними смислами. Майбутній педагог щиро-сердно любить природу, дітей, людей. Для нього це природний стан.

Дослідження проводилося на базі педагогічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», що здійснює підготовку фахівців з дошкільної освіти. На початку вивчення навчальної дисципліни «Основи природознавства та методика ознайомлення дітей з природою» на кожному курсі проводиться діагностичне обстеження з метою визначення рівня екологічної культури студентів, однією із складових якої є екологічність особистості, її свідомості і поведінки. У якості діагностичних методик використовуємо психологічні діагностики В. Ясвіна «Пізнай себе» на визначення особливостей ставлення до природи на основі типу мотивації у ставленні до неї, «Альтернатива» для визначення місця природи у житті людини [6], опитування про еколого-професійну місію педагога, твори-есе «Я і природа», «Людина і природа», «Педагогіка і природа» «Дитина і природа» (за вибором студента). Отримані матеріали надали

можливість аналізувати початкову готовність студентів до набуття еколого-професійної компетенції. Наводимо деякі результати. Перш за все, звертає на себе увагу дуже приблизне уявлення про природу як могутній фактор, що впливає на розвиток дитини. В той же час студенти усвідомлюють роль природи у своєму житті, перш за все, для душевного відпочинку, релаксації, радості, відчуття спокою, відновлення фізичних сил тощо. Серед типів мотивації ставлення до природи у більшості студентів переважає естетичний і практичний тип мотивації. Когнітивний тип мотивації у більшості студентів на останньому місці. Особливу увагу варто приділити тим студентам, у яких переважає прагматичний тип мотивації. Це приблизно 10% обстежуваних. Спостерігаючи за проявами екологічно доцільної поведінки, ми відмітили недостатній рівень прояву ініціативи та активності під час проведення екологічних акцій, проектів. Деякі студенти уникають участі у таких заходах. Звертають на себе увагу погляди опитуваних на проблему бездомних тварин, на можливі шляхи допомоги цим тваринам. За бажанням приблизно половина студентів підтримують відповідні акції. Частина студентів хотіла б брати участь у клубах за інтересами, зокрема любителів кішок. Дослідження засвідчило також недостатнє усвідомлення екологічних проблем як людства в цілому, так і регіональних. Тільки окремі студенти мали досвід серйозної участі у природоохоронній діяльності у своєму місті чи селищі. Отже еколого-професійна підготовка на факультеті враховує ці особливості з метою підвищення якості методичної готовності до роботи з дітьми.

Перш ніж сформулювати психолого-педагогічні умови розвитку екологічності майбутнього педагога, наголосимо, що за великим рахунком весь процес навчання повинен бути екологічним. Наше дослідження присвячено розвитку екологічності у процесі вивчення дисципліни «Основи природознавства та методика ознайомлення дітей з природою», метою якої є еколого-професійна підготовка майбутнього педагога. Дослідження підтвердило позитивний вплив спрямованості на розвиток екологічності. Підсумкова діагностика свідчить про підвищення цікавості до вивчення предмету, зростання ініціативної поведінки екологічного змісту, прояви цікавості щодо ставлення до природи дітей, їхніх суджень, рівня уявлень.

Зупинимося на деяких найважливіших умовах.

Формування екологічної спрямованості особистості майбутнього педагога-дошкільника забезпечувалося активацією екологічних мотивів поведінки та життєдіяльності у цілому. Це неможливо без потужних емоційних впливів, моральних, естетичних переживань з приводу різноманітних проявів екологічної кризи, фактичних прикладів погіршення стану довкілля, вражаючих реалій взаємодії людини і природи. Екскурсії у природу, до краєзнавчих музеїв, зоопарків, участь у екологічних проектах, екологічних всесвітніх акціях (Всесвітній день Води, Всесвітній день Землі, Всесвітній день захисту тварин тощо), еколого-краєзнавчі квести, відвідування дошкільних закладів сприяли високоду-

ховним переживанням. При цьому важливо було створити та підтримувати комфортні психологічні складники навчального процесу: довірливі взаємовідносини між учасниками, екологічність у ставленні до особистості студента, позитивне оцінювання результатів діяльності, підтримка екологічних та пізнавальних ініціатив.

Важливою педагогічною умовою успішного оволодіння екологічною складовою професійної підготовки є можливість розвитку екоцентричної свідомості, задіяння сучасних досягнень екології, екологічної психології і педагогіки, філософії для насичення екологічними смислами власного життя, уточнення світоглядних позицій з точки зору сучасної науки. Осмислення методики ознайомлення дошкільників з природою відбувалося завдяки творчим роботам, присвяченим природі України і рідного краю, виступ з відповідними презентаціями, традиція участі студентів у між-регіональній науково-практичній конференції «Ковиловий степ», бесіди духовно-екологічного змісту, написання творів-есе («Чи притаманна духовність Природі?», «Чи можливий діалог з природою?»).

Висновки з даного дослідження і перспективи. Підвищення якості еколого-професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти потребує створення спеціальних умов, які сприятимуть зростанню участі студентів у процесі власного професійного становлення. Сучасний стан планетарної кризи відносин між людьми і природою вимагає особливого особистісного екологічного характеру процесу підготовки спеціаліста, який здатний формувати екологічну особистість дитини. Тому важливо спрямувати зусилля на розвиток екологічності особистості педагога. Зовнішні педагогічні впливи на мотиваційну сферу особистості, розвиток екологічної свідомості, інноваційної та ініціативної поведінки по відношенню до природи, наближення процесу навчання до практики екологічного виховання потребують психологічної підтримки зусиль з боку студентів у процесі опанування професією.

Перспективи подальшого вивчення проблеми пов'язані із створенням системи педагогічних впливів і психологічної підтримки еколого-професійного становлення майбутніх педагогів-дошкільників.

Список літератури:

1. Вернадский В.И. Биосфера. Москва : Мысль, 1967. 97 с.
2. Ильин Г. Экологическая личность. С чего начать? Москва : Общество «Знание» России, 2000. 102 с.
3. Крайнова Л.В., Трубник І.В. Формування основ екологічно мотивованої поведінки дітей дошкільного віку : монографія. Слов'янськ, 2014. 187 с.
4. Лисенко Н.В. Еко – око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 352 с.
5. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва, 2002. 336 с.
6. Ясвин В.А. Психология отношения к природе. Москва : Смысл, 2000. 456 с.

References:

1. Vernadskij, V.I. (1967). Biosfera [Biosphere]. Moscow: Mysl'. (in Russian)
2. Il'in, G. (2000). Jekologicheskaja lichnost'. S chego nachat'? [Ecological personality. Where to start?]. Moscow: Obshhestvo "Znanie" Rossii. (in Russian)
3. Krainova, L.V., & Trubnyk, I.V. (2014). Formuvannia osnov ekolohichno motyvovanoi povedinky ditei doshkilnoho viku: monohrafiia [Formation of bases of ecologically motivated behavior of preschool children]. Sloviansk. (in Ukrainian)
4. Lysenko, N.V. (2015). Eko – oko: doshkilnyk piznaie svit pryrody: navchalno-metodychnyi posibnyk [Eco – Eye: The preschooler learns about the natural world]. Kyiv: Vydavnychiy Dim "Slovo". (in Ukrainian)
5. Nikolaeva, S.N. (2002). Teorija i metodika jekologicheskogo obrazovanija detej [Theory and methodology of ecological education of children]. Moscow. (in Russian)
6. Jasvin, V.A. (2000). Psihologija otnoshenija k prirode [Psychology of attitude towards nature]. Moscow. (in Russian)